

Józef Borzyszkowski

"Etos Wielkopolan : antologia tekstów o społeczeństwie Wielkopolski z drugiej połowy XIX i XX wieku", wybrał i oprac. Witold Molik, przy współudziale Agnieszki Baszko, Poznań 2005 : [recenzja]

Acta Cassubiana 7, 344-346

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Borzyszkowski

***Etos Wielkopolan. Antologia tekstów
o społeczeństwie Wielkopolski
z drugiej połowy XIX i XX wieku,***

**wybrał i opracował Witold Molik, przy współudziale Agnieszki Baszko,
Poznań 2005, ss. 304**

Antologia tekstów dotyczących etosu Wielkopolan to pierwsza pozycja działającego przy UAM Centrum „Instytut Wielkopolski”, stworzonego przed kilku laty z inicjatywy Witolda Molika, notabene członka Instytutu Kaszubskiego, którego działalność była dlań swoistym katalizatorem. W. Molik, tworząc w 2002 roku z gronem wybitnych przedstawicieli nauki środowiska poznańskiego Instytut Wielkopolski jako Centrum przy UAM, korzystając z naszych doświadczeń, od początku zapewnił nowej instytucji – w dużej mierze także o charakterze społecznego przedsięwzięcia – minimum oparcia finansowo-organizacyjnego, jakie przejął na siebie Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Sygnalizowana tu pozycja wydawnicza, firmowana przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Centrum „Instytut Wielkopolski”, ukazała się dzięki edytorskiej pracy PTPN i środkom finansowym z Uniwersytetu, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Urzędu Miasta Poznania i Powszechnej Kasy Oszczędności BP. Dziełem tym Instytut Wielkopolski realizuje swoje statutowe zadania i wychodzi naprzeciw pewnemu społecznemu zapotrzebowaniu, dostrzeganemu w całej Polsce, gdzie od lat toczy się dyskusja nad kondycją społeczeństwa polskiego, stanem i etosem poszczególnych grup społecznych, choćby inteligencji, jak też społeczności regionalnych – w tym kaszubsko-pomorskiej, czego sygnały znajdujemy także na łamach „Acta Cassubiana”.

W egzemplarzu autorskim *Etosu Wielkopolan*, jaki otrzymałem od W. Molika, zawarł on dedykację „z gorącymi wyrazami przyjaźni i nadzieją na podobne przedsięwzięcie o Kaszubach”. Trudno przemilczeć, że o podobnym projekcie dyskutujemy w IK, zwłaszcza z Cezarym Obracht-Prondzyńskim, od kilku lat, wnosząc nawet podobne inicjatywy do programu działania. Zamierzamy przygotować podobne antologie tekstów dotyczących Kaszubów i Pomorza osobno w XIX i XX

wieku. Jak dotąd nie udało nam się jednak znaleźć podobnych do wielkopolskich sponsorów. Jednak nie oznacza to, iż zrezygnowaliśmy. Ukazanie się *Etosu Wielkopolan* stanowi teraz dla nas dodatkowy bodziec i katalizator, a nawet pomoc.

W. Molik we „Wprowadzeniu do problematyki antologii”, zatytułowanym *Etos Wielkopolan w historycznym rozwoju i oglądzie społecznym*, na samym początku stwierdził, iż dyskusja o etosie Wielkopolan na łamach „Gazety Wielkopolskiej” (dodatku do „Gazety Wyborczej”) z lat 2000 i 2001 zaowocowała utworzeniem... Centrum „Instytut Wielkopolski”. Jako swój cel postawił on sobie „inicjowanie i wspieranie działalności naukowej i edukacyjnej na rzecz budowania silnej pozycji Wielkopolski w Polsce i zjednoczonej Europie. Wśród założycieli Instytutu powstała myśl wydania adresowanej do szerokiego grona czytelników antologii najważniejszych tekstów poświęconych społeczeństwu Wielkopolski. (...) Tylko nieliczni publicyści i politycy wyrażają pogląd, że etos mieszkańców Wielkopolski nadal trwa i jest realizowany w ich życiu codziennym”.

Tak więc można powiedzieć, że dzięki tej antologii zrealizowano już jeden z najważniejszych projektów. Przypomnienie zawartych w nim tekstów, choćby nawet nie dotarły one do szerokiego czytelnika, może służyć także ożywieniu mitu i szerszej jego realizacji w życiu codziennym. W. Molik słusznie przypomina, że ów etos stanowił podstawę sukcesów i zwycięstw Wielkopolan w walce o narodowe przetrwanie, a także w Odrodzonej Rzeczypospolitej w 20-leciu międzywojennym.

Wyjaśniając pojęcie etosu, autor „Wprowadzenia” przywołuje definicję sformułowaną przez Tadeusza Szawiela, według której „*etos oznacza obowiązujące i realizowane w danej grupie lub zbiorowości społecznej jednoznacznie określone ideały, obyczaje, normy i wzory postępowania*”. Podstawowe teksty – dokumenty źródłowe uporządkowano w księdze w układzie chronologicznym, któremu odpowiadają również ważne części Molikowego „Wprowadzenia”. I tak w części I: *W zaborze pruskim*, zawarto m.in. teksty Józefa Ignacego Kraszewskiego, Jana Kasprowicza, Adolfa Nowaczyńskiego, Aleksandra Świętochowskiego, Feliksa Konecznego i Stanisława Przybyszewskiego. W cz. II: *W drugiej Rzeczypospolitej* odnajdujemy m.in. tekst Romana Dmowskiego *Spółczeństwo Poznańskiego i Pomorza w odbudowanej Polsce*. Sądzę, iż na tę wypowiedź warto zwrócić szczególną uwagę. Większość Wielkopolan, także uczonych, historyków, nie dostrzega bowiem tego, co w owym tekście zawarł R. Dmowski – szczególnego rodzaju wspólnoty – nie tylko losów, ale i etosu Pomorza i Wielkopolski, a nawet Śląska. W tejże cz. II jest również podobny tekst Stanisława Wasylewskiego *Typ zachodniego Polaka i jego cechy*, godny szczególnej uwagi, podobnie jak Ksawerego Pruszyńskiego pt. *W bardzo innym kraju*, czy Alfreda Kowalkowskiego *Przekrój psychiki wielkopolskiej*.

Niektórym czytelnikom najciekawsze wydawać się mogą teksty zamieszczone w kolejnych częściach – *W Polsce Ludowej* i *W Trzeciej Rzeczypospolitej*. Jeszcze

za czasów PRL-u Zbigniew Zakrzewski pytał: „*Co nam zostało po wielkopolskich organicznikach?*”. Natomiast *W Trzeciej Rzeczypospolitej* znalazły się m.in. teksty: Mariana Banaszaka *Etos Wielkopolan dawniej*, Andrzeja Kwileckiego *Tęsknota za etosem*, Marcina Libickiego, *Tożsamość żywa po dziś dzień*. Z kolei już Andrzej Sakson swoją wypowiedź zatytułował *Już inni, jak wszyscy*, a Marek Ziółkowski *Mentalność Wielkopolan. Rzeczywistość, stereotyp czy perswazyjne argumenty?*. Wypowiedzi innych autorów mają podobne tytuły i przesłania, w których zawarte jest często powątpiewanie w istnienie etosu Wielkopolan. Sądzę, że w dyskusji nad jego żywotnością, aktualnością i przydatnością warto iść śladem myślenia Przemysława Matusika (*Ukryte działania mitu*) i Witolda Molika (*Trzeba uczyć*). Wbrew różnym poglądom i działaniom, jak i opiniom dotyczącym mitów, auto- i innych stereotypów, są one dość trwałe i jednak współkształtujące postawy i mentalność współczesnych. Stąd trzeba kultywować dobre tradycje, pozytywne mity i ideały – „*trzeba uczyć*”. Prezentowana antologia może nie dotrze do szerokiego czytelnika, ale za pośrednictwem nielicznych – do nauczycieli i programów edukacyjnych, służących realizacji hasła „*Trzeba uczyć*”. Ten ważny nakaz – *trzeba uczyć* (się także) – dotyczy też historyków. Potrzebna jest ich obecność w dalszej dyskusji nad etosem Wielkopolan, nad etosem mieszkańców Polski zachodniej – także Pomorza i Śląska, jak i wykreowaniem na ich wzór nowego może etosu ogólnopolskiego, w którym mieścić się będą etosy regionalne. Ważne jest to, by wynikiem nowych badań i publikacji, edukacji, było również potwierdzenie słuszności dewizy – historia jest nauczycielką życia. Jak dotąd można jedynie powiedzieć, iż może być, jeśli się ją pozna, ale wcale nie musi. By była, potrzebne jest wielorakie działanie, współpraca, może przede wszystkim ludzi nauki, edukacji i polityki – polityki w jej właściwym pojęciu – jako służby na rzecz wspólnoty.

Odwoływanie się do etosu, tradycji, przeszłości wcale nie musi oznaczać konserwatyizmu, ani zamykania się w swoim własnym świecie. Wręcz przeciwnie, dobrze pojmowane badania i także publikacje, działanie w prawdzie i świecie powszechnie akceptowanych wartości, które składają się także na etos Wielkopolan, Pomorzan i innych, może przyspieszyć osiągnięcie celów, jakie postawił sobie nie tylko Instytut Wielkopolski.

Etos Wielkopolski stanowi bardzo cenną z wielu względów księgę dokumentów, źródeł, jakie mogą służyć w dalszych badaniach historycznych i edukacji nie tylko społeczeństwa wielkopolskiego. Na podkreślenie zasługuje też strona edytorska tego przedsięwzięcia. Chodzi nie tylko o udokumentowanie i objaśnienie tekstów, ale też o ostateczny kształt książki, wydanej w sztywnej oprawie, zaopatrzonej w „*Noty o autorach*” i „*Indeks nazwisk*”. Książka ta stanowi fakt potwierdzający żywotność etosu Wielkopolan...